

La tradició i el model interpretatiu català

Joan Castells

Existeix un model interpretatiu català? Sovint responem negativament aquesta pregunta des d'un sentiment d'inferioritat vers el nostre teatre. Però no hauríem de ser tan categòrics, perquè podem descobrir indicis que ens poden permetre de reconèixer un estil propi de la interpretació.

En determinats treballs del teatre català actual podem detectar un sentit rítmic de la llengua. Escoltant diverses versions del *Poema de Nadal* podem descobrir un estil modèlic de dir els versos de Josep Maria de Sagarra. És fàcil de reconèixer un mateix ritme, un èmfasi semblant a l'hora de dir, posem per cas:

«Tots els camins van a Roma. Tots els camins van a Roma, però no van a Betlem.»

També podem fixar-nos en un particular sentit de la comicitat i del drama. La història de l'escena catalana ha fixat models més clars pel que a fa a la comèdia i al drama, i ha passat més de puntetes pel gènere tràgic. En el teatre actual encara és fàcil de veure una línia contínua que va, posem per cas, d'Enric Borràs a Lluís Soler i de Joan Capri a Andreu Buenafuente. Per aproximar-nos a la descripció d'un sistema interpretatiu català és útil de fixar-nos en aquell tipus de representació popular que ha sobreviscut dins d'uns mateixos models al llarg de diverses generacions. *Els pastorets* en constitueix una mostra clara.

Els pastorets

En arribar les darreres setmanes de l'any proliferen arreu de Catalunya les representacions relacionades amb el Nadal i, molt especialment, la d'*Els pastorets*. Podríem dir que no hi ha poble ni poblet que no mobilitzi les forces vives per tal de fer realitat aquest tipus de representació. Durant els dies assenyalats, els escenaris s'omplen de personatges populars que es confonen amb els protagonistes bíblics per tal de rememorar la història —el misteri de l'adoració dels pastors al portal de Betlem—. Milers de persones se senten cridades per la tradició i omplen els patis de butaques de tota mena de teatres —patronats parroquials, ateneus, casinos, locals municipals...— per badar, com infants, davant els trucs i la màgia dels efectes satànics, les sorpreses luminotècniques que embolcallen els angelets i molt especialment el treball interpretatiu.

Davant d'aquest fet, sempre se'ns evidencia la mateixa pregunta: com és que un costum tan costós d'organitzar ha sobreviscut i, any rere any, reviu malgrat l'obvietat d'una història sense sorpresa argumental? La resposta també pot semblar òbvia: és que la força de la tradició segueix actuant des de l'interior d'una cultura. Xavier Fàbregas —escriptor que es va moure entre la crònica historiogràfica i l'antropologia cultural— inclou un apartat dedicat a les representacions d'*Els pastorets* en el seu llibre *Les arrels llegendàries de Catalunya*, una obra esplèndida que ressegueix les llegendes, els mites i els ritus que configuren la tradició d'un país. D'aquesta manera Fàbregas ens vol fer entendre que darrere aquestes representacions hi ha el mateix cabal energètic que mou els ritus dels difunts, les festes majors, les manifestacions populars relacionades amb el pas del temps i els solsticis, etc. En definitiva, que les representacions fetes a l'entorn del Nadal són ancestrals i que constitueixen una part de la idiosincràsia del nostre poble.

Les representacions d'*Els pastorets* són una tradició que a Catalunya trobem de manera ininterrompuda des de l'edat mitjana. Tanmateix,

en la forma que avui les coneixem es degueren concretar com a gènere al final del segle XVIII, i els personatges que tipifiquen *Els pastorets* es van anar pastant durant el segle XIX.

Els textos més populars són el de Lluís Millà i el de Frederic Soler, per bé que els noms de Ramon Pàmies, Josep M. Folch i Torres i Francesc d'A. Picas es repartirien segurament les preferències dels afeccionats de Catalunya.

Escola d'espectadors

Sovint s'ha dit que el teatre és l'art de les relacions humanes, i que es manté viu i dinàmic per la seva capacitat d'inserir-se en el teixit social. Això és cert i en tenim una mostra en l'afluència massiva d'espectadors a les sales d'espectacles, en el gran nombre de locals per al teatre que hi ha en funcionament a tots els indrets de Catalunya, i en la gran proliferació de companyies *amateurs* disseminades per tot el país.

Els pastorets són una escola de la vida. La seva posada en escena, any rere any, estimula l'associacionisme, l'adhesió a un projecte comú que esdevé signe d'identitat de tota una comunitat tant per a les persones que són protagonistes de la representació com per a aquells que cada any assumeixen el rol d'espectador.

Els pastorets esdevenen escola d'espectadors perquè els que assisteixen a les representacions tenen punts de referència molt clars. Això els permet de comparar, amb criteris precisos —malgrat que no estiguin formulats d'una manera teòrica— els resultats interpretatius i l'encert o les millores de la posada en escena, amb cordialitat o amb vehemència. Aquestes representacions estan inserides en el teixit social, formen part de la vida col·lectiva d'una comunitat que amb

motiu d'aquestes representacions posa en marxa els mateixos mecanismes que a Itàlia va estimular la *Commedia dell'Arte* o a Anglaterra el teatre elisabetià.

El públic aprèn a tenir un punt de vista i aquesta és la principal qualitat per esdevenir espectador intel·ligent.

Una escola d'actors

Una prova més de la vitalitat social que el teatre té dins la cultura popular la tenim en el fet que, encara avui, una part important dels actors professionals han de confessar que van començar la seva carrera fent *Els pastorets*.

Si parodiem el sentit de l'humor dels graciosos d'aquest gènere, podríem dir que la vida d'un actor consisteix a passar per una corda fluixa que va d'*Els pastorets* als serials televisius. Per què molts dels nostres professionals situen el seu origen teatral en la participació en les representacions d'*Els pastorets*? Els defensors de la tradició diran que es perquè la gent, en el fons, estima *Els pastorets*. Però potser hi ha unes arrels més sòlides que ens permeten de parlar d'aquest tipus de representacions com d'un gènere teatral propi, les característiques del qual són ben definides.

Els pastorets constitueixen un esquema teatral complex i complet, si ens els mirem sense complex d'inferioritat i sense pretendre establir comparacions. *Els pastorets* tenen la categoria de gènere i en podem establir tres eixos d'identificació:

- Unes mateixes situacions escèniques imprescindibles (la temptació del dimoni camuflat, l'elecció de Josep com a espòs, la lluita del l'àngel i el dimoni, la davallada a l'infern, etc.)

- Un únic conflicte, el camí accidentat cap a la cova

- Una mateixa categoria de personatges

La faula d'*Els pastorets* és narrada per tres categories de personatges que s'han anat consolidant al llarg dels anys fins a assolir un rol força precís i identificable en la majoria de les versions actuals:

- Personatges conductors de la faula

- Personatges bíblics

- Personatges corals i fantasiosos

Actuar a *Els pastorets* esdevé un escola d'interpretació completa, perquè els referents dels personatges són clars. Quan un actor assumeix un rol, es fixa en la forma com han resolt les dificultats que un personatge implica els que l'han precedit. Sap que el primer que cal fer és imitar, reproduir tot allò que s'ha anat acumulant en aquell personatge al llarg dels anys. Més endavant, potser, la seva experiència li permetrà d'aportar alguna característica nova que formarà part del patrimoni del personatge per sempre. D'aquesta forma els personatges s'han fet complexos. Això vol dir que la tradició transmet les principals característiques o la descripció d'aquests tipus, i que amb els anys ha anat acumulant una tècnica interpretativa que es manifesta quan un actor afronta aquests personatges.

Podem dir que existeix una tradició en la forma d'interpretar, i que aquesta abasta tot el territori. La forma de representar la parella de còmics més enllà del text de provenença —Bato i Borrego, Lluquet i Rovelló, etc.— utilitza els models dels sainets que tant van proliferar al segle XVIII, i pot recordar personatges de Robrenyo. Però si ens fixem en els àngels o els diables, haurem de cercar el referent interpretatiu en els misteris medievals.

Aquestes fonts impliquen unes característiques que diferencien les dues categories de personatges. Els pastors cerquen un «cert» realisme interpretatiu o, si voleu, tenen un peu en el costumisme. Per contra, els personatges simbòlics basen el seu treball interpretatiu en una estilització pictòrica clarament diferenciada entre el maligne i els àngels. El mateix cas el trobem en el model iconogràfic de sant Josep i la Mare de Déu, que obliga a una interpretació austera, continguda, «digna». Aquest referent pictòric és especialment present a l'escena final de l'establia, que manté un cert quietisme, malgrat que als personatges protagonistes se'ls permet algunes llicències interpretatives: fer una broma a la Mare de Déu, una llengota al dimoni, etc.

El fonamental és que *Els pastorets* esdevé una escola d'actors perquè ensenya a fer un determinat tipus de teatre, i això és molt útil quan un actor se'l planteja com un ofici. Des d'aquest punt de vista podríem dir que haver interpretat uns personatges que formen part de la tradició dramàtica del teatre d'aquest país i que —malgrat un cert complex d'inferioritat— constitueixen un referent proporciona una bona eina de treball i un entrenament útil. Per a la formació teatral és molt important tenir models de la categoria que siguin, però que siguin models que la societat reconeix, que l'actor coneix amb precisió i que al llarg dels anys han estat subjectes d'una certa tècnica interpretativa. Els personatges d'*Els pastorets* constitueixen un cas emblemàtic de tot això. I per molts anys.